



İGÜ
YAYINLARI
İstanbul Gelişim
Üniversitesi Yayınları



MEDYA VE SANAT ÇALIŞMALARINA DİVERJAN YAKLAŞIMLAR

EDİTÖRLER

PROF. DR. ZUHAL AKMEŞE
ÖĞR. GÖR. AHMET BİKİÇ

MEDYA ve SANAT ÇALIŞMALARINA DİVERJAN YAKLAŞIMLAR

Editörler
Zuhal AKMEŞE
Ahmet BİKİÇ

İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları,
2026



İGÜ
YAYINLARI
İstanbul Gelişim
Üniversitesi Yayınları

İstanbul Gelişim Üniversitesi (İGÜ) Yayın Kurulunun 25.12.2025 tarih ve 2025/04 sayılı toplantısında alınan 3 numaralı karar, İGÜ Yayın Kurulu Başkanlığının 26.12.2025 tarih ve E-65460130-824.01-196519 sayılı yazısı ile İGÜ Yönetim Kurulu'nun 31.12.2025 tarihinde yapılan 2025/16 numaralı toplantısında alınan 05 numaralı karar uyarınca Üniversitemiz Yayınevi tarafından yayımlanmasına karar verilmiştir.

© İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları
© Istanbul Gelisim University Press
Nisan / April 2026

Her hakkı saklıdır.
All rights reserved.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayıncılık Sertifika Numarası /
Ministry of Culture and Tourism Publishing Certificate Number:
47416

ISBN: 978-625-8202-58-8
e-ISBN: 978-625-8202-61-8

İGÜ Yayınları: 157

Yayına Hazırlayan:
Ahmet Şenol ARMAĞAN

Kapak Tasarımı:
Esra HÜRSEVER

İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları

Adres: Rektörlük Binası-Cihangir Mah. Şehit Jandarma Komando Er Hakan Öner Sok. No: 1 34310

Avcılar / İstanbul / TÜRKİYE

Telefon: +90 212 422 70 00 / 7379

Belgeç: +90 212 422 74 01

E-posta: iguyayinlari@gelisim.edu.tr

Ağ sayfası: <https://iguyayinlari.gelisim.edu.tr>

Facebook: iguyayinlari

X: IGUYayinlari

Instagram: iguyayinlari

LinkedIn: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları

Baskı ve cilt: Servet İşler | Sertifika No: 40352
Tel: +90 212 5939467 | E-posta: islercopy@hotmail.com

SUNUŞ

Günümüz medya ekosistemi, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar hızlı, kırılgan ve çok katmanlı bir dönüşüm sürecinin içindedir. Dijital teknolojilerin yayılması, iletişim pratiklerinin yeniden yapılanması, yapay zekâ temelli içerik üretiminin yükselişi ve kültürel temsil biçimlerinin köklü dönüşümü, medya çalışmalarını yalnızca genişletmekle kalmamış; aynı zamanda disiplinler arasındaki sınırları da geçirgen hale getirmiştir. Bu kitap, tam da bu çoğulcu dönüşümün izlerini süren; medya, sanat, kültür, teknoloji ve siyaset arasındaki etkileşimleri farklı akademik perspektiflerden ele alan bölümlerden oluşmaktadır. Her bir çalışma, güncel medya tartışmalarının özgün bir cephesini görünür kılarken; eleştirel kuram, içerik analizi, söylem analizi, tasarım araştırmaları ve dijital kültür incelemeleri gibi farklı metodolojik yaklaşımları bir araya getirmektedir.

Dijital İletişimde Asimetri ve Gözetim başlıklı bölüm, modernleşme ve postmodern düşüncenin kesişiminde gelişen dijital gözetim kültürünü çözümleyerek kitabın kuramsal çerçevesine önemli bir başlangıç sunmaktadır. *Sentetik Medya ve Deepfake: Gazetecilikte Yapay Zekâ ve Etik Sınırlar* çalışması, hipergerçeklik, algoritmik manipülasyon ve post-truth çağında gerçeğin kırılganlaşması gibi olguları tartışarak modern gazetecilik için yeni etik sınırlar çizmektedir. *Managing Political Communication as a Social Network at the Age of Artificial Intelligence* başlıklı çalışma, siyasal süreçlerin artık veri odaklı, ağ tabanlı ve algoritmik olarak yönlendirilebilir bir yapıya evrildiğini ortaya koymaktadır. *Çin Kültür Devrimi'nde Maoizm Propagandası Üzerinden Mao'nun Kişi Kültü* bölümü, medya-ideoloji ilişkisini tarihsel örneklerle tartışmaktadır. *Dijital Alanda Ortak Bellek: YouTube Yorumlarında Pan-Türkist Anlatı* çalışması, sosyal medyanın kolektif bellek üretimindeki rolünü incelemektedir. *Türk Medyasında Temsil: Amerika'nın Yeni Vergi Politikaları* ise ekonomi-politik bir medya çerçeveleme analizi sunmaktadır. *Haber Anlatı Yapısında Karşıtlık Oluşturma ve Dışlama Stratejisi* bölümü, göç olgusunun haber söylemi içerisindeki temsilini söylem analitiği üzerinden ortaya koymaktadır. *Manosfer Kavramı Çerçevesinde Adolescence Dizi İncelemesi* çalışması, dijital erkeklik kültürleri ve toksik maskülenliğin popüler kültürdeki yansımalarını tartışmaktadır. *Dijitalleşme Bağlamında Plastik Sanatlar ve Yeni Medya Perspektifinden Aile Temsilleri* bölümü, aile kavramının sanat ve dijital kültürdeki dönüşümünü incelemektedir. *Görsel İletişim Bağlamında Ürün Paket Tasarımlarının İncelenmesi* ise grafik tasarım, tüketici algısı ve görsel kültür arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak kitabın sanat eksenini güçlendirmektedir.

Bu kitap, medya ve sanat çalışmalarının yalnızca disiplinler ayrımlarla değil; toplumsal, kültürel, siyasal ve teknolojik dinamiklerle iç içe geçmiş yapısıyla anlaşılabilirliğini göstermektedir. Bölümlerin her biri, medya araştırmalarını genişleten özgün bir odak sunmakta; birlikte okunduğunda çağdaş medya ortamının çok katmanlı yapısını bütüncül bir perspektifle görünür kılmaktadır.

Bu projenin gerçekleştirilmesine sundukları değerli katkılar dolayısıyla İstanbul Gelişim Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı Sayın Abdulkadir Gayretli'ye, Rektör Prof. Dr. Bahri Şahin'e, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Daire Başkanı Sayın Bülent Değirmenci'ye ve emeği geçen tüm çalışanlara teşekkürlerimizi sunarız.

FOREWORD

Today's media ecosystem is undergoing a process of transformation that is faster, more fragile and more multi-layered than at any other time in history. The spread of digital technologies, the restructuring of communication practices, the rise of artificial intelligence-based content production and the fundamental transformation of forms of cultural representation have not only expanded media studies; they have also made the boundaries between disciplines more permeable. This book consists of chapters that trace the very traces of this pluralistic transformation, examining the interactions between media, art, culture, technology, and politics from different academic perspectives. Each study reveals a unique facet of current media debates while bringing together different methodological approaches such as critical theory, content analysis, discourse analysis, design research, and digital culture studies.

The chapter entitled *Asymmetry and Surveillance in Digital Communication* provides an important introduction to the book's theoretical framework by analysing the culture of digital surveillance that has developed at the intersection of modernisation and postmodern thought. The study *Synthetic Media and Deepfake: Artificial Intelligence and Ethical Boundaries in Journalism* discusses phenomena such as hyperreality, algorithmic manipulation, and the fragility of truth in the post-truth era, drawing new ethical boundaries for modern journalism. The study titled *Managing Political Communication as a Social Network at the Age of Artificial Intelligence* reveals that political processes have now evolved into a data-driven, network-based and algorithmically steerable structure. The section *Mao's Cult of Personality through Maoist Propaganda in the Chinese Cultural Revolution* discusses the media-ideology relationship with historical examples. The study *Collective Memory in the Digital Sphere: Pan-Turkist Narratives in YouTube Comments* examines the role of social media in the production of collective memory. *Representation in Turkish Media: America's New Tax Policies* offers an economic-political media framing analysis. The section entitled *Creating Contrast and Exclusion Strategies in News Narrative Structure* reveals the representation of migration in news discourse through discourse analysis. The study entitled *Adolescence Series Analysis within the Framework of the Manosphere Concept* discusses digital masculinity cultures and the reflections of toxic masculinity in popular culture. The section *Representations of the Family from the Perspective of Plastic Arts and New Media in the Context of Digitalisation* examines the transformation of the concept of family in art and digital culture. *An Examination of Product Packaging Designs in the Context of Visual Communication* strengthens the book's artistic focus by revealing the relationship between graphic design, consumer perception and visual culture.

This book demonstrates that media and art studies can only be understood through their intertwined structure of social, cultural, political, and technological dynamics, rather than through disciplinary distinctions. Each chapter offers a unique focus that expands media research; when read together, they reveal the multi-layered structure of the contemporary media environment from a holistic perspective.

We would like to express our sincere gratitude to the Chairman of the Board of Trustees of Istanbul Gelisim University, Mr. Abdulkadir Gayretli, the Rector Prof. Dr. Bahri Şahin, the Head of the Department of Public Relations and Promotion, Mr. Bülent Değirmenci, and all staff members who contributed to the realisation of this project.

İstanbul, 2026

Prof. Dr. Zuhale AKMEŞE, Lecturer Ahmet BİKİÇ

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
<i>Sunuş</i>	iii
<i>Foreword</i>	iv
<i>İçindekiler</i>	v
Dijital İletişimde Asimetri ve Gözetim	1
<i>Kübra Kulaklıkaya</i>	
Sentetik Medya ve Deepfake: Gazetecilikte Yapay Zekâ ve Etik Sınırlar	11
<i>Hülya Semiz Türkoğlu</i>	
Managing Political Communication as A Social Network at the Age of Artificial Intelligence	29
<i>Caner Asbaş</i>	
Çin Kültür Devrimi'nde Maoizm Propagandası Üzerinden Mao'nun Kişi Kültü	54
<i>Mehmet Barış Yılmaz</i>	
Dijital Alanda Ortak Bellek: Youtube Yorumlarında Pan-Türkist Anlatı “Bozkır Arslanı Celaleddin” Dizisi Örneği	61
<i>Semra Kotan – Büşra Urlular Öncü</i>	
Türk Medyasında Temsil: “Amerika'nın Yeni Vergi Politikaları”	78
<i>Yusuf Yurdigül – Taylan Yiğit Kandemir</i>	
A Reflexive Thematic Analysis on The Aesthetics of Violence in Turkish TV Dramas	84
<i>Çağla Daşçı – Mert Gürer</i>	
Haber Anlatı Yapısında Karşıtlık Oluşturma ve Dışlama Stratejisi: Göçmen Haberleri Üzerinden Bir Analiz Denemesi	99
<i>Yusuf Yurdigül</i>	
Manosfer Kavramı Çerçevesinde Adolescence Dizi İncelemesi	109
<i>Ayhan Küngerü – Fatma Betül Taşuk</i>	
Dijitalleşme Bağlamında Plastik Sanatlar ve Yeni Medya Perspektifinden Aile Temsilleri	119
<i>Gül Aydın</i>	
Görsel İletişim Bağlamında Ürün Paket Tasarımlarının İncelenmesi	131
<i>Serhat Erdem – Recep Bayraktar</i>	

DİJİTAL İLETİŞİMDE ASİMETRİ VE GÖZETİM

Kübra KULAKLIKAYA¹

Giriş

Toplumu meydana getiren kurum ve bireyin yaşayış biçiminde meydana gelen değişimler ile insanlık farklı bir viraja girmiştir. Son yüzyılın en büyük öznelere: toplumda meydana gelen bu değişimler, toplumun şekillenmesinde ve bireyin dönüşümünde etkili olmuş akıl, rasyonalite ve bireyin kendisidir. Özneler sürekli ve hızlı şekilde değişime uğramaktadır. Dolayısıyla modern toplum sürekli değişime uğrayan dinamik bir toplumdur. Bu süreci anlayabilmek için yaşanan düşünsel ve ideolojik değişimleri anlamak gerekir. Çünkü geçmişten gelen tecrübelerle göre toplumda meydana gelen gözle görülür değişimlerin öncesinde toplum bireyinin düşünce yapısı değişmekte ve bu değişim toplumun yaşayış biçimini bütünüyle etkilemektedir. Değişim davranışla gözle görülür hale gelse de düşünceyle başlar. Burada akla ilk gelen sorular toplumun yeni yaşayış biçimi hangi ideolojilerden beslenmektedir? Değişen toplum normları ve şekillenen yeni kültürler bireyin kendisiyle ve toplumla olan iletişimini ve ilişkisini nasıl etkilemektedir? Bu çalışmada bu sorulara cevap aranacak modern toplumda yaşanan iletişim sorunları Modernizm ve Postmodernizm düşünürlerin görüşleri çerçevesinde değerlendirilecektir. Bu tarihsel ve düşünsel dönüşüm, günümüz dijital toplumunda çok daha görünür ve hızlanmış bir iletişim kırılmasına zemin hazırlamıştır.

Dijitalleşme çağında iletişim pratikleri, geleneksel toplumlarda karşılıklılık ve izin temelli işleyen ilişkilerden uzaklaşarak, görünürlük, izlenebilirlik ve asimetrik kontrolün hâkim olduğu yeni bir düzleme taşınmıştır. Bir zamanlar “Müsaitseniz annemler size gelecek” ifadesi, sosyal etkileşimde karşılıklı rızayı ve mekânsal-zamansal uyumu temsil ederken, günümüz dijital ortamında iletişim giderek daha çok sessiz izleme, profil tarama ve mikro-gözetim davranışlarıyla şekillenmektedir. Bu dönüşüm yalnızca teknolojik değil; modernleşme, küreselleşme, bireyselleşme ve gözetim kültürünün yükselişiyle iç içe ilerleyen yapısal bir değişime işaret etmektedir.

Bu bölüm, modern ve postmodern toplum tartışmalarının sunduğu kuramsal çerçeveyi dijital çağın gözetim pratikleriyle ilişkilendirerek iletişimde ortaya çıkan bu asimetrik yapıyı analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, kuramsal bir perspektifle; geleneksel ziyaret kültüründen dijital sessiz izlemeye geçişi, sosyal medya platformlarının ürettiği mikro-gözetim biçimlerini ve stalk davranışlarının iletişimde nasıl yeni bir norm hâline geldiğini tartışmaktadır.

Bölümün ilk kısmında modernleşme ve küreselleşmenin birey-toplum ilişkilerine etkisi ele alınmakta; ikinci kısımda dijital yabancılaşma, yalnızlık ve mikro-gözetim kavramları incelenmekte; son kısımda ise gözetim toplumunda iletişim asimetrisinin nasıl kurulduğu Foucault, Zuboff ve çağdaş dijital gözetim teorileri ışığında değerlendirilmektedir. Böylece çalışma, dijital toplumda iletişim sorunlarının dönüşümünü bütüncül bir bakış açısıyla ortaya koymaktadır.

YENİ İLETİŞİM SORUNLARININ İDEOLOJİK TEMELLERİ

Modernleşme ve Toplumsal Dönüşümün Temelleri

Günümüz birey ve toplum boyutundaki iletişim sorunlarını doğru anlayabilmek için öncelikle çalışmanın anahtar kelimeleri niteliğindeki modern ve post-modern kavramlarından yola çıkmak yerinde olacaktır. Bahsedilen kavramları netleştirmek için öncelikle modernizm ve modernite ifadeleri üzerinde durulacaktır. Modernizmin tam olarak ne zaman başladığı konusunda fikir birliği yoktur ancak düşünürler en temel özelliklerinin akılcılık, evrensellik, nesnellik, bütüncüllük ve ilerleme olduğu konusunda aynı fikirdedir. Modernizm için aydınlanmayla birlikte ortaya çıkan ilerlemeci ve rasyonalist bir düşünce şekli başka bir ifadeyle akılcılık ve deneycilik gibi aydınlanma ilkeleri temelinde şekillenmiş toplumsal bir proje demek mümkündür. Aydınlanma dönemi ise insanın kendi aklını merkez alarak, her şeyi sorguladığı, aklın tüm dinsel inanç ve görüşlerin kılavuzluğundan kurtarıldığı bir çağ olarak nitelendirilir (Kızılçelik, 1996: 4). Dolayısıyla modernizm, dogmayı reddeden ona karşı bilgiyi temel alan

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İbn Haldun Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü, İstanbul, Türkiye.
E-posta: kubra.kulaklikaya@ihu.edu.tr  <https://orcid.org/0000-0002-4724-725X>

ve merkezine aldığı bu bilginin üzerine inşa ettiği bilimle kurumsallaşan sistemin bütünüdür. Başka bir ifadeyle modernizm, ilerlemenin aracını akıl ve bilim olarak görür ve bunun üzerine bir medeniyet kurduğunu iddia eder. Ancak bu iyiye doğru değişim iddiası her birey tarafından kabul görmemiştir ve kendisi ile paralel olarak bir takım problem ve eleştirilere neden olmuştur. Marx ve Nietzsche (1887/1998) sistemi ilk ve en belirgin eleştirenlerdir. Marx'ın eleştirel bakış açısı değişen sermaye yapısı ve sınıfsal eşitsizlik sistemi üzerine yoğunlaşmışken Nietzsche ise modernizmin temel ilkelerine karşı çıkmıştır (Marx, 1844/2018).

Günümüz düşünürlerinden Anthony Giddens modernizmin dört boyutu olduğunu savunur. Giddens'e göre bu boyutlar, kapitalizm, sanayileşme, gözetim ve denetleme ile şiddet araçlarının kontrolüdür. İlk boyut olan kapitalizm; özel mülkiyet, sermaye birikimi, rekabet, meta üretimi ve toplumsal sınıf sistemine dayanmaktadır. İkinci boyut olan sanayileşme ise teknolojinin özellikle üretim alanında, bunun yanı sıra iletişim, ulaşım ve gündelik yaşamın diğer alanlarında kullanılmaya başlanmasıyla ilişkilidir ve üretim süreci içindeki insan örgütlenmelerini ile ilişkilerini de kapsamaktadır. Üçüncü boyut olan gözetim ve denetleme ise devletin toplumsal etkinlikleri izleme ve düzenleme kapasitesine işaret etmektedir. Toplulukların siyasal alandaki etkinliklerinin, devlet tarafından denetimini ifade eder. Son boyut olan 'şiddet araçlarının kontrolü' şiddet araçlarının yani silahların devlet tarafından sahiplenilmesi ve denetlenmesidir. Giddens'a göre bu modern toplumun önemli bir boyutudur. Çünkü savaşın sanayileşmesinin bir sonucudur.

Modernliğe Yönelik Eleştiriler ve Alternatif Yaklaşımlar

Modernleşmeye yönelik eleştiriler, özellikle 18. yüzyıl sonrasında romantik düşünürlerle başlamış, ardından Frankfurt Okulu ve çağdaş eleştirel teorisyenlerle derinleşmiştir. Habermas (1987), modern aklın araçsallaştırıcı niteliğinin toplumsal iletişim süreçlerini zayıflattığını ve bireyleri rasyonelleşmiş bir dünya içinde yabancılaştırdığını belirtir. Romantik düşünürler ise modernleşmenin kültürel değerleri aşındırdığını, toplumsal bütünlüğü zayıflattığını ve insanı kendi özünden uzaklaştırdığını savunmuştur (Calhoun et al., 2012). Modernliğin tekil, evrensel bir süreç olmadığına dikkat çeken Eisenstadt (2000), farklı toplumsal bağlamlarda farklı modernite biçimlerinin ortaya çıktığını vurgulayarak “çoklu moderniteler” yaklaşımını geliştirmiştir. Bu çerçevede modern toplumun rasyonelleşme, bürokratikleşme ve araçsal akıl tarafından kuşatılması, bireyin anlam arayışı, kimlik üretimi ve sosyal ilişkileri üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır.

Modernizme karşı olumsuz bakan çağdaş düşünürlerden Herbert Marcuse ve Jürgen Habermas da modernleşmenin insan, toplum ve doğa üzerindeki olumsuz sonuçları üzerinde durmuşlardır. Modern toplumun doğuşu, çözülmesi ve doğru anlaşılması Marcuse ve Habermas gibi pek çok düşünürün ilgi alanına girmiştir. Konuyla ilgili pozitivist, maddeci, rasyonalist görüşler başta olmak üzere pek çok bakış açısı geliştirilmiştir. Modern toplumun sistematik bir toplum modeli ile açıklayan düşünürler Saint Simon (1760-1825) ve Auguste Comte (1798-1857) olmuştur. Bu iki düşünürün önelediği konu toplumun en hızlı şekilde kargaşa ve kaos ortamından kurtulması için pozitivist temelli kurallar oluşturulmasıdır. Pozitivizm geleneğinden gelen iki düşünür böylece toplumun yeniden istikrar ortamına kavuşmasını hedeflemişlerdir. Daha sonraları ise modern toplumun işleyişini Karl Marx (1818-1883) maddeci, Emile Durkheim (1858-1917) pozitivist ve Max Weber (1864- 1920) ise rasyonalist temelden ele alarak incelemişlerdir. Bahsi geçen bilim insanlarının yaşadıkları toplumun sorunlarını analiz etmek ve çözüm üretmek istedikleri ortadadır. Her düşünür bunu kendi bakış açısıyla yapmış olsa da hepsi, toplumdaki sorunların varlığı ve çözülmesi gerektiği konusunda hemfikirlerdir. Fakat Marx başta olmak üzere bazı düşünürler çözümle ilgili karamsar görüş bildirmiştir. Modern topluma bakış açısını maddeci olarak tanımladığımız Marx, sınıf çatışması üzerinde durmuş ve eleştirilerini bu noktadan temellendirmiştir. Konuyu ekonomik temelden ele alan düşünürle göre kapitalist üretim ilişkileri var oldukça, sanayileşme ve modernleşme ile toplumsal sorunların sona ermesi mümkün değildir. Çözüm için kapitalist sistemin tümüyle değiştirilmesi gerekmektedir. Durkheim da ayrılmadan değil birleşmeden yana görüş bildirmektedir. Modern toplumun sorunlarının toplumsal dayanışma ile çözüleceğini düşünmektedir. Diğer taraftan Alman Sosyolog Max Weber, modernleşme ve rasyonelleşme ile toplumun geliştiğine katılmamaktadır. Ona göre rasyonelleşme beraberinde çok katı kuralları ve bürokrasiyi getirmekte bu da irrasyonelliği ortaya koymaktadır. Bunun insanların sosyal yaşamlarına etkisi şüphesiz olumsuz olacaktır. Weber, modern toplumun büyük ölçüde rasyonelleşmeye başlamasının bireylere hiç hareket alanı bırakmayacağını düşünerek endişe duymuştur (Loo ve Reijen, 2006:20). Başka bir ifadeyle tüm kurumların aşırı örgütlenme süreci içerisine

girmelerinin bireylerin hareket alanlarını kısıtlayacağını, modern insanı bir çeşit hapisane hayatına mahkum edeceğini öngörmüştür. Günümüzden geriye baktığımızda Weber'in korkularında çok da yanlış olduğunu söyleyemeyiz.

Modernleşme ile ilgili yapılan eleştirilerden biri de tek tip insan modeli oluşturmastır. Geleneksel toplumdaki kültürel zenginlik modern toplumda ortadan kalkmıştır. Çünkü modernleşme projesi toplumların farklılıklarını görmezden gelir, modern insan ve modern toplumu belirli kalıplarla sınırlar, günlük yaşam uygulamaları oluştururken insanların farklılıklarını dikkate almaz. Modern toplumdaki insan, bir yandan diğerleriyle aynılaşıırken giderek kendine uzaklaştığı için yalnızlaşmakta, kendine ve çevresine karşı yabancılaşmaktadır. Karl Marx (1818-1883) "El Yazmaları" (1844) metninde bu durumu şöyle ifade ediyor. "İnsanların dünyasının değersizleşmesi, nesnelerin dünyasının değer kazanması ile orantılı olarak artar. Emegın ürettiğı nesne, onun ürettiğı yabancı bir varlık olarak, üreticiden bağımsız bir erk olarak, ona karşı koyar. Emek ürünü, bir nesne içinde saptanmış, bir nesne içinde somutlaşmış emektir, emegın nesneleşmesidir. Emegın gerçekleşmesi, onun nesneleştirilmesidir. Ekonomi politik alanda, emegın bu gerçekleşmesi, işçi için gerçekliğin yitirilmesi olarak, nesneleşme nesnenin yitirilmesi ya da nesneye kölelik olarak, sahiplenme yabancılaşma, yoksunlaşma olarak görülür" (Marx, 1844/2018, s. 72). İnsanların ürettiğı ürünler amacının çok üzerinde değer kazanmaktadır. Bir araba artık ulaşım aracı olmaktan çıkmış statü göstergesi haline gelmiştir. Ailenin mutluluğı, huzuru, güvenini simgeler hale gelmiş, kişilerin kabul edilip sevilmesinin sebebine dönüşmüştür. Nesneler bu kadar değer kazandıkça insan değer kaybetmektedir. Huzuru, mutluluğı, saygınlığı kendi ürettiğı maddelerden bekleyen insan, kendi değerlerine yabancılaşmaktadır. İnsanlık tarihinde kişilerin kendi yaptığı tanrılara tapmasına sık rastlanılmaktadır. Kapitalizm ile gelinek noktada da bu durumun bir benzeri yaşanmaktadır.

Postmodern Düşüncenin Yükseliş ve Dijital Çağ Etkisi

Çalışma için önemli bir diğer kavram da **postmodernizmdir**. Postmodernizmi ilk kavramlaştıran kişi Fransız düşünür Jean François Lyotard olmuştur (Doyuran, 2013: 12). Dolayısıyla ifade etmek gerekir ki çoğu zaman postmodernizm kavramı Amerikan kaynaklı olarak düşünülse de Fransa'da ortaya çıkmıştır. 70'li yıllar postmodernizmin Fransa'da yükselişe geçtiğı yıllardır. 1968'de işçi sınıfı ve öğrenci hareketlerinin başarılı olamayışının ardından Fransız düşünürleri arasında sol düşünce etkisini yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır (Öztürk, 2019:93). Düşünürler arasında postmodernizm kavramıyla ilgili bir uzlaşma yoktur. Postmodernlik, postmodernite, postmodernleşme ifadeleri, birbirinin yerine kullanılabildiğı gibi ayırt etmesi çok mümkün olmayan kavramlardır (Özcan, 2007:263). Heywood'a göre postmodernizm, batıya ait kültürel, sanatsal ve mimari gelişmeleri ifade etmek için kullanılan karmaşık ve kafa karıştıran bir kavramdır (Heywood, 2009: 324). Postmodernlik, kapitalizmle ilgili bir aşamayı çağrıştırmaktadır. Gelinek bu yeni aşamanın belirleyici noktaları, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak toplumu tüketime yönlendirmesi ve kapitalizmi, çok uluslu şirketler aracılığıyla giderek daha evrensel bir noktaya taşımasıdır (Bocock 1997: 83-84). Bu noktada bireyler, önceden üreticiyken yavaş yavaş tüketiciye dönüşmeye başlarlar. İnsanlar, sınıfsal, dini ve ırksal olarak birbirlerine bağlılık hissediyorken yeni düzende bireycilik ön plana çıkar. Postmodernistler, kesinlik, diye bir şeyin olmadığını iddia ederler. Onlara göre mutlak ve genel geçer doğrular, aslında tepeden bakan birer yorum olduğundan onları bir kenara bırakmak gerekmektedir. Bunun yerine söylem, tartışma ve demokrasi vurgulanmalıdır." (Heywood, 2009: 324) Bu çerçevede dijital çağ, modern ve postmodern ideolojilerin tarihsel olarak taşıdığı gerilimleri yeni bir iletişim düzlemine taşımıştır.

DİJİTALLEŞEN DÜNYADA İLETİŞİM SORUNLARININ DÖNÜŞÜMÜ: "MÜSAİTSENİZ ANNEMLER SİZE GELECEK"TEN "STALK"A

Dijital Çağın Modern ve Postmodern Kökleri

Modern toplumun doğuşu zaman ve mekân kavramlarında köklü bir değişime neden olmuştur. Big data, algoritmik karar alma ve platform temelli etkileşimlerin yükseliş, modernliğin rasyonellik, ölçülebilirlik ve düzen arayışını dijital alanlarda yeniden üretmektedir (Zuboff, 2020). Buna karşın sosyal medya ekosistemlerinde kimliğin parçalanması, hiper-gerçeklik ve hakikatin göreceli hâle gelmesi, postmodern düşüncenin belirsizlik ve çoğulluk vurgusuyla örtüşmektedir (Fuchs, 2021). Bu nedenle dijital toplum, modern aklın teknik denetimi ile postmodern çoğulluk arasında hibrit ve çatışmalı bir iletişim alanı sunmaktadır. Dijital çağda yeniden anlam kazanan bu yaklaşımlar, toplumun 'kesin doğrularının' terk edilip yeniden tartışmaya açılması gerektiğı yönündeki postmodern vurguyla

birleşmektedir. Örneğin tüketim konusunda kabul gören kesin doğrulardan biri tasarruftur. Bu düşüncenin yok sayılması insanların kazandıkları her şeyi tasarruf düşünmeden harcamaları söz konusu olduğunda kapitalizm bundan fazlasıyla memnuniyet duyacaktır. Bu açıdan bakıldığında insanları açık fikirli olmaya çağıran söylemlerin ardında aslında kapitalizmi meşrulaştırma düşüncesi bulunmaktadır.

Bilindiği gibi geleneksel toplumlarda toplumsal ilişkiler belirli bir zaman ve mekân boyutunda ve belirli kişilerle sınırlı olarak gerçekleşmekteydi. Modern toplumla birlikte kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve ticaretin başka bir hacim kazanması neticesinde insan ilişkileri de yerellikten çıkmaya başlamıştır. Ayrıca modern toplumda bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel amaçlarla coğrafi olarak daha özgür biçimde hareket edebilmesi de insan ilişkilerinin küresel ölçekte genişlemesinde önemli bir rol oynamıştır. İlişkilerin yerellikten çıkıp küresel boyutlara taşması ülkeler arasındaki tüm ilişkileri de yeniden şekillendirmiş kurulan yeni ekonomik, siyasi ve askeri ilişkiler dünyayı küçük bir köye dönüştürmüştür. Artık bir mahallede meydana gelen bir olay, hızlıca küresel bir olay haline dönüşebilmektedir. Bu olgu, küreselleşme kavramının somutlaşmış hâlini ifade eder ve küreselleşme modern toplumun temel özelliklerinden biri olarak kabul edilir. Nitekim literatürde küreselleşmeye ilişkin farklı disiplinler tarafından yapılmış çok sayıda tanım bulunmaktadır. Küreselleşme kavramı genellikle, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve sanayideki gelişmelere paralel olarak dünyanın herhangi bir noktasında meydana gelen ekonomik, siyasal ya da kültürel olayların, kararların ve etkinliklerin sınırların ötesine taşarak diğer toplumları etkileyebilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak burada vurgulanması gereken önemli bir husus, küreselleşmenin dünya toplumlarını daha önce görülmemiş biçimde ekonomik, siyasal ve kültürel olarak yakınlaştırmasının; çatışmaların azaldığı veya farklılıkların ortadan kalktığı anlamına gelmediğidir. Aksine küreselleşme, eş zamanlı olarak bütünleşmeyi, farklılaşmayı ve çatışmayı içinde barındıran çok katmanlı ve çok yönlü bir olgudur. Bu çok katmanlı yapı, gündelik iletişim normlarını da dönüştürerek geleneksel ziyaret kültüründen dijital sessiz izleme pratiklerine uzanan bir geçişe zemin hazırlamaktadır.

Tüm dünyanın iletişim ağları sayesinde birbirine bağlanması birçok kolaylıkla beraber farklı sorunları da gündeme getirmiştir. Bugün küreselleşme, sosyal medya platformları ve çevrimiçi ağlar üzerinden çok daha hızlanmış, bilgi toplumu/dijital toplum olarak adlandırılan yeni bir evreye taşınmıştır. Günümüzde iletişim pratikleri yalnızca küreselleşmenin makro dinamikleriyle değil, aynı zamanda dijital platformların ürettiği mikro-gözetim biçimleriyle de dönüşmektedir. Sosyal medya uygulamaları, bireylerin konum bilgileri, çevrim içi zamanları, mesaj okuma durumları ve etkileşim geçmişi üzerinden görünür hâle gelmesine neden olarak Foucaultcu gözetimi daha yaygın ve gündelik bir forma dönüştürmektedir (Lyon, 2021). Bu mikro-gözetim kültürü, bireyin yalnızca devlet ya da kurumlar tarafından izlenmesini değil, aynı zamanda bireylerin birbirini sürekli izlemesini normalleştirmektedir; bu durum günümüzde *stalk* davranışlarının sıradan bir iletişim pratiğine dönüşmesine yol açmaktadır (Tokunaga & Aune, 2020b).

Dijital ekosistemin tasarım özellikleri de bu karşılıklı gözetim hâlini pekiştirmektedir. Örneğin Instagram'ın "aktif şimdi" ve "son aktif" göstergeleri, kullanıcıların çevrimiçi davranışlarını takip eden sürekli bir zaman çizelgesi oluşturmaktadır. Benzer şekilde Facebook'ta "arkadaşlık tarihçesi", ortak etkileşimler ve geçmiş paylaşımlar üzerinden algoritmik bir ilişkisel profil çıkarılmasına olanak sağlar. TikTok'un öneri algoritması, kullanıcıların izleme geçmişine göre içerik akışını düzenlerken aynı zamanda kullanıcı davranışlarını görünmez şekilde sınıflandırır (Bishop, 2020). Tüm bu özellikler, modern toplumun rasyonelleştirilmiş bilgi toplama süreçlerini dijital gözetimle birleştirerek yeni bir normatif iletişim düzeni oluşturmaktadır.

Ziyaret Kültüründen Sessiz İzlemeye: Normların Tarihsel Kırılması

Klasik toplumlarda iletişimsel sorunlar büyük ölçüde yerel bağlamlarla sınırlıyken, küreselleşme süreciyle birlikte iletişim yapıları çok daha karmaşık ve çok katmanlı hâle gelmiştir. Küresel ekonomik ilişkilerin genişlemesi, kültürel etkileşimin hızlanması ve dijital teknolojilerin yaygınlaşması, bireylerin günlük yaşam pratiklerini köklü biçimde dönüştürmektedir (Giddens, 1991; Tomlinson, 2007). Bu süreç sadece devletleri ve kurumları değil, bireylerin aile ilişkilerinden boş zaman etkinliklerine, eğitimden sosyal etkileşim biçimlerine kadar geniş bir alanda etkili olmakta; bireyleri sürekli uyum sağlamaya zorlayan yeni bir toplumsal düzen üretmektedir (Bauman, 2000). Kapitalist dünya sistemi, medya ve dijital teknolojiler aracılığıyla kendi değerlerini yeniden üretmekte ve bireylerin davranışlarını şekillendiren görünmez bir rekabet alanı yaratmaktadır. Böylece bireyler, sistemin dayattığı hız,

performans ve üretkenlik beklentileri altında yaşamlarını sürdürürken toplumsal düzeni sorgulayacak bir zaman ve mesafe bulmakta zorlanmaktadır (Harvey, 1989).

Modernleşmeyle birlikte ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda çok yönlü dönüşümler yaşanmıştır. Giddens'in (1990) belirttiği gibi modern toplum, yerel toplulukların kapalı yapılarının çözülmesiyle ortaya çıkmış; küresel kurumların, ulusötesi şirketlerin, yeni toplumsal hareketlerin ve medya endüstrilerinin etkisi giderek artmıştır. Olimpiyatlar ve dünya çapında spor organizasyonları, ödül sistemleri, küresel medya ağları ve dijital kültürün yaygınlaşması modern dünyanın ortak sembolik sistemlerini oluşturmuştur (Harvey, 1989). Buna paralel olarak tüketim kültürü genişlemiş, bireylerin ekonomik tercihleri, kimlik kurma süreçleri ve gündelik pratikleri küresel eğilimlerle daha fazla uyumlu hâle gelmiştir (Bauman, 2001). Yerelliği temsil eden etnik ve milliyetçi hareketlerin güç kazanması da modern dünyanın çelişkili doğasına işaret eder; çünkü küreselleşme aynı anda hem bütünleştirici hem de ayrıştırıcı etkiler üretmektedir (Tomlinson, 2007).

Geleneksel toplumlarda iletişim, öngörülebilirlik ve karşılıklılık üzerine kurulu bir yapıya sahipti. Örneğin 'Müsaitseniz annemler size gelecek' ifadesi, ziyaret etme niyetinin önceden bildirilmesini, karşı tarafın rızasının alınmasını ve sosyal etkileşimin karşılıklı bir zaman-mekân uzlaşısına dayanmasını temsil eder. Ancak dijital çağda bu karşılıklılık ilkesi büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Sosyal medya platformları bireylerin çevrim içi davranışlarını, konumlarını, etkileşim geçmişlerini ve sosyal ağ ilişkilerini görünür hâle getirerek iletişimde yeni bir asimetrik yapı üretmektedir (Lyon, 2021). Artık bireyler, başkalarının profillerini habersizce inceleyebilmekte, dijital izlerinden anlam çıkarabilmekte ve bu süreç çoğu zaman herhangi bir karşılıklı onay mekanizmasına ihtiyaç duymamaktadır. Bu durum, geleneksel toplumda izin ve karşılıklılık üzerine kurulu olan ziyaret kültürünün dijital toplumda yerini 'sessiz izleme' ya da yaygın adıyla *stalk* davranışlarına bırakmasına yol açmaktadır (Tokunaga, 2020). Sessiz izleme pratikleri, çoğu zaman kullanıcıların bilinçli olarak gerçekleştirdiği bir davranış hâline gelmektedir. WhatsApp'ın "durum" paylaşımlarını kimlerin görüntülediğini gösteren listesi, ilişkilerde görünmez bir hiyerarşi yaratırken; Instagram hikâyelerinin izlenme sıralaması kullanıcıların sosyal önem veya ilgi düzeyini yorumlamasına imkân tanımaktadır. Çoğu platformda yer alan "beğeni kaldırma geçmişi", "kaydedilen gönderiler", "profil ziyareti bildirimleri" gibi özellikler ise bireylerin ilişkilerinde gerilim, kaygı ve kontrol mekanizmalarını besleyen yeni dijital etkileşim biçimlerine dönüşmektedir (Marwick, 2021). Böylece iletişim, karşılıklı rızaya dayalı bir etkileşim olmaktan çıkarak sessiz, izleyici odaklı ve çoğu zaman tek yönlü, asimetrik bir pratik hâline gelmektedir.

Günlük iletişim pratiklerinden somut örnekler bu dönüşümü daha görünür kılmaktadır. Örneğin WhatsApp'ın "*son görülme*", "*çevrimiçi*" ve "*mesajın okundu bilgisi*" gibi özellikleri, iletişimde sessiz kontrol ve beklenti yönetimini artırarak bireyler arasında görünmez bir izleme döngüsü oluşturur. Instagram'da "*hikâye izleyenler listesi*", kullanıcıların kimleri takip ettiğini, kimlerin kendisini izlediğini anlık olarak görmesine olanak tanıyarak karşılıklı gözetimi gündelik ve sıradan bir davranış hâline getirir. TikTok'ta ise son dönemde eklenen "*profilinizi kimler görüntüledi*" özelliği, sosyal medya etkileşimlerini daha şeffaf fakat aynı zamanda daha tedirgin edici bir izleme ortamına dönüştürmektedir (Büchi, 2021; Tokunaga, 2020). Bu özelliklerin tümü, dijital platformların sadece iletişim aracı değil, aynı zamanda kullanıcı davranışlarını görünür kılan ve belirli normlara yönlendiren gözetim altyapıları hâline geldiğini göstermektedir.

Dijital Toplumda Yeni Yabancılaşma Biçimleri

Dijital çağda meta fetişizmi sosyal medya imajları, takipçi sayıları ve beğeni ekonomisi üzerinden yeniden üretilmektedir. Marx'ın yabancılaşma kavramı bugün dijital kültürde yeni bir biçim kazanmıştır. Bireyler artık yalnızca ürettikleri nesnelere değil, dijital arayüzlerde ürettikleri kimlik performanslarına da yabancılaşmaktadır. Bu yabancılaşma, özellikle filtrelerin, yapay zekâ destekli düzenleme araçlarının ve "mükemmel profil" normlarının yaygınlaşmasıyla daha görünür hâle gelmiştir. Kullanıcılar, kendi görüntülerini yapay olarak iyileştirdikçe, gerçek benlikleriyle çevrimiçi kimlikleri arasındaki fark büyümekte ve bu fark psikolojik bir kopuş yaratmaktadır (Chua & Chang, 2016). Ayrıca Instagram'da "kaydedilen gönderiler", TikTok'ta "beğenilen videolar" veya Twitter'da "sessize alınan hesaplar" gibi dijital izler, kullanıcıların başkalarını görünmez şekilde izlerken aynı zamanda kendi dijital davranışlarını da denetlemelerine yol açmaktadır. Bu süreç, bireyin hem gözetleyen hem de gözetlenen bir özneye dönüşmesi nedeniyle çift yönlü bir yabancılaşmayı tetiklemektedir.

Sosyal medya, bireyin kendisine ait verileri, görüntüleri ve ilişkileri birer dijital metaya dönüştürerek bu yabancılaşmayı derinleştirmektedir (Fuchs, 2021). Dijital yabancılaşmanın en görünür biçimlerinden biri, bireylerin farkında olmadan kendi gözetim nesnelerini üretmesi ve başkalarını da izleme döngüsüne katılmasıdır. Bu durum, özellikle duygusal ilişkilerde, ayrılık sonrası gözetim, eski partner profilinin sürekli kontrol edilmesi ve dijital davranışlardan anlam çıkarma gibi *stalk* eğilimlerinin yaygınlaşmasına zemin hazırlamaktadır (Lobato & Meese, 2021).

Metropol Yaşamı, Sosyal İlişkiler ve Dijital Yalnızlık

Oluşagelen modern toplumun incelenen bir başka olgusu da metropol hayatıdır. Aydınlanma modern toplumun rasyonel dönüşümünü sağlarken piyasa sistemi ekonomik dönüşümü gerçekleştirmiştir (Polanyi, 1944/2006). Metropol ise toplumsal dönüşüm için gereken koşulları sağlamıştır (Aydınlanmanın temel düsturu, *aude sapere*: ‘bilme cesaretini, cüretini göster’ (Foucault, 1997; Kant, 1784/2009). Simmel genel toplum teorisini şekillendirirken metropolün biçimlendirdiği toplum modelinden etkilenmiştir. Simmel’e göre metropol, yeni oluşan kültürün tanımlanmasında özel bir yere sahiptir. Aynı zamanda metropol hayatının etki süreçleri sürekli daha da karmaşılaşmaktadır. Etkileşimin miktarı, çeşitliliği ve şekli sürekli artmaktadır. Metropol hayatında toplumsal etkileşim denilince akla sadece bireyler arasındaki etkileşim değil aynı zamanda kurumlarla ve endüstriyel ürünlerle olan etkileşim de gelmelidir. Etkileşimde bulunan ilişkilerin sayısı artmıştır ancak ilişkinin kurulduğu alandaki bağlar ise giderek zayıflamıştır (Jung, 1995). Jung çok sayıda ve gevşek ilişkiler alanını bireysel özgürlüğün artışı biçiminde görmektedir. Sayısı artmış ama kalitesi azalmış ilişkiler içindeki insan kendini özgür olarak tanımlasa da bu sözde özgürlüğün getirisi olan yalnızlık duygusuyla başa çıkmak zorunda kalmıştır. Odasına çekilip telefonuyla dünyanın öbür ucundaki birinin düğününe katılabilen biri yan odada kız kardeşinin ayrıldığı sevgilisi yüzünden intiharı düşündüğünden habersiz olabilir. İnsan ilişkileri çeşitlenmiş ancak içi boşalmıştır. Bu boşalmanın dijital karşılığı, sosyal medya platformlarının sunduğu “kalabalık ama yalnız” etkileşim biçimleridir. Örneğin Instagram’da yüksek takipçi sayısına rağmen düşük etkileşim almak, bireylerde varoluşsal bir görünmezlik hissi yaratmaktadır. TikTok’ta videoların algoritma tarafından sınırlı kişilere gösterilmesi, kullanıcıların sosyal değerlerinin algoritmik kararlarla belirlendiği bir duyguyu güçlendirmektedir (Bucher, 2018). WhatsApp gruplarında “mesajı görüp cevap vermeme” pratiği, sosyal dışlanmanın dijital bir biçimi olarak yorumlanmakta ve modern ilişkilerde yeni bir yalnızlık türü üretmektedir. Bu durum Simmel’in metropol insanı için yaptığı “yakın fiziksel mesafe ama uzak duygusal bağ” analizinin dijital karşılığı olarak görülebilir.

Simmel’in kültür teorisi incelendiğinde temel sorun olarak ilişkilerdeki farklılaşma ve özgürleşme öne çıkmaktadır. İlişkilerde tek yönlü değil çift yönlü / karşılıklı bir etkileşim süreci vardır. Simmel’e göre Modern yaşam, toplumu oluşturan unsurlar arasındaki kendiliğinden oluşmuş ilişkileri parçalamıştır. Ancak bunu onları birbirinden kopararak değil, gerektiğinden fazla yaklaştırarak yapmıştır. Modernleşmeyi temsil eden büyük kentler, insanları mekân olarak birbirlerine yaklaştırırken duygusal olarak uzaklaştırmıştır. Modern bireyler birbirine fiziksel olarak yaklaşıırken hayatları tekdüze hale gelmiştir. Bir yandan da farklılaşmaya çalışarak toplumsal sürekliliği sağlama görevini yerine getirmeye çalışmaktadır. Bahsedilen ilişkileri fark eden Simmel, teorisini bu ekseninde geliştirmiştir. Toplum, Simmel’e göre tek boyutlu bir süreç değil, karşılıklı etkileşimlerin olduğu bir sistemdir. Toplum, zıt kuvvetlerin karşı karşıya gelmesiyle oluşmuş bir yapıdır. Dolayısıyla “toplum” veya “birey” olarak ayrı ayrı değil “toplumlaşma” olarak karşılıklı süreçler halinde incelenebilir. Böylece sürece etkisi olan tüm faktörler daha iyi fark edilebilir. Simmel’in teorisini kendi yaklaşımıyla özetlemek gerekirse: “Simmel’e göre toplum, kendisini oluşturan parçalar arasındaki karşılıklı etkileşimin bir sonucudur. Toplumun ilerlemesi, toplum üyeleri arasındaki mübadele (değiş-tokuş) ile mümkündür. Bu ilerlemenin tarihsel son noktası olarak mübadele toplumu yer alır. Tam kurumlaşmış mübadele toplumu her şeyin her şeyle mübadele edilebildiği yerdir. (Simmel & Wolff, 1950). Simmel’in metropol insanının yalnızlık ve yüzeyselleşme deneyimine ilişkin tespitleri bugün dijital ortamda yeni bir karşılık bulmaktadır. Metropolün dağınık ilişkiler ağı, çevrimiçi arkadaşlıklar ve sosyal medya bağlantılarıyla birleşerek, eşzamanlı olarak ‘her yere bağlı ama kimseye yakın olamama’ durumunu derinleştirmektedir. Özellikle sosyal medya, bireyin çok sayıda bağlantıya sahip olmasına rağmen duygusal yakınlık kuramadığı “hiper-bağlantılı yalnızlık” biçimlerini ortaya çıkarmaktadır (Turkle, 2022). Bu yalnızlık, bireylerin başkalarının çevrim içi davranışlarını inceleme, profil geçmişlerini tarama, konum ve etkileşimlerini takip etme gibi *stalk* davranışlarına yönelmesine zemin hazırlamaktadır. Dijital platformların

tasarımları da bu davranışları teşvik etmekte; “story görüntüleyenler”, “son görülme”, “beğeni geçmişi” gibi özellikler gündelik iletişimi izleme merkezli bir yapıya dönüştürmektedir (Büchi, 2021).

Dijital Panoptikon: Gözetim Toplumunun Yeni Mimarisi

Peki sürekli değişen modern toplumda denetim nasıl sağlanmaktadır? Foucault (Foucault, 1977) modern toplumda gözetimi Bentham’ın Panopticon hapishanesi metaforu ile açıklar. Bentham’ın Panopticon’u gözetimin mimari şeklini temsil etmektedir. Buna göre çevrede halka şeklinde sıralanmış binalar, binaların tam merkezinde de geniş pencereleri olan bir kule bulunmaktadır. Binaların iç cepheleri kuleye bakmaktadır ve kuleden tüm binaların iç cepheleri rahatlıkla görülmektedir. Çember şeklinde sıralanmış binalar hücrelere bölünmüştür. Her bir hücre binanın tüm kalınlığı kadardır. Her hücrenin biri içeri bakan ve kuleden görülen, diğer dışarı bakan ve ışığın hücreye girmesine olanak veren olmak üzere iki penceresi vardır. Merkezi kulede tek bir gözetmen, binalarda ise her hücrede tek kişi olmak üzere bir deli, bir hasta, bir mahkûm, bir işçi veya bir ilk okul çocuğu vardır. Kuleden bakıldığında arkadan gelen ışık sayesinde hücrelerdeki silüetler tamamıyla görülebilir durumdadır. Binalardaki her birey yalnızdır, tamamen bireyselleşmiştir, sürekli olarak izlenmektedir. Ancak kuleyi görememektedir. Düzenleme, bireylere görünmeden onları gözetlenebilecek şekilde yapılmıştır. Gözetlemenin yapılacağı mekansal birimler tasarlanırken süreklilik ve tanınabilirlik esas alınmıştır. Bireyler her an gözetlenmekte ve tanınmaktadır. Klasik hücre sistemi ile gözetleme sistemini karşılaştıracak olursak klasik hücrelerde üç temel işlev söz konusudur: hapsetmek, ışıktan mahrum bırakmak ve dış dünyadan ayırmak. Gözetleme sisteminde klasik hücre ilkesi ters yüz edilmiştir. Üç ilkenin sadece ilki korunmuş diğer ikisi kaldırılmıştır. Bir gözetmenin ve ışığın oluşu aslında koruyucu olan karanlıktan daha fazla yakalayıcıdır. Akıllara modern toplumla bu gözetleme sisteminin ne ilgisi olduğu sorusu gelebilir. Oysa ilk bakışta fark edilmese de çok büyük bir benzerlik vardır. Modern toplumda birey iç içe hayatlar yaşıyor gibi görünse de belki de tarih boyunca olmadığı kadar yalnızdır. Ve hayatını tarih boyunca olmadığı kadar ortada yaşamaktadır. Fiziksel tüm hayatı olduğu gibi tüm düşünce ve duygu dünyası da ortaya serilmiş haldedir. Üstelik bunu gönüllü olarak bizzat kendisi, özgür olduğunu düşünerek ve kendini ayrıcalıklı zannederek yapmaktadır. Herkesin yaptığını yaparak kendini farklı hissetmeyi başarmış modern toplum insanı bu başarısını gurur duyduğu modern topluma borçludur.

Bentham’ın Panopticon’undaki mahkûm, izlenmekte *ama* izleyememektedir. Başka bir ifadeyle bir bilginin nesnesi konumundadır ancak iletişimin öznesi olması mümkün değildir. Panopticon’un iktidarın otomatik işleyişini sağlayan etkisi de bu noktada ortaya çıkmaktadır; mahkûmda bilinçli ve sürekli bir görünür olma hali oluşturarak. Foucault’ya göre görünürlük tuzaktır. İktidarın işleyiş sebebi olan görünürlük mahkûm için tuzak olmaktadır. Modern insan için görünür olmak özgürlüğünün bir parçasıdır. Sosyal medya, konum servisleri ve veri takibi, bireyleri fiziksel gözetimden çok daha yaygın bir dijital gözetim ağına hem maruz bırakan hem de bu ağa gönüllü olarak katılmalarını sağlayan mekanizmalar üretmektedir. Dijital gözetim yapıları Foucault’nun Panopticon metaforunu genişleterek yeni bir “dijital panoptikon” üretmiştir. Bugün bireyler, yalnızca devlet ya da kurumlar tarafından değil, algoritmalar, platform şirketleri ve hatta birbirleri tarafından sürekli gözlemlenmektedir. Zuboff (2020), sosyal medya platformlarının kullanıcı davranışlarını tahmin etmek ve yönlendirmek için gözetimi temel bir ekonomik model hâline getirdiğini vurgular. Bu bağlamda *stalk*, yalnızca bireylerin karşılıklı gözetimi değil, aynı zamanda dijital ekonominin görünmez bir parçası hâline gelmiştir. Gönüllü paylaşımlar, konum etiketleri ve takip mekanizmaları bireylerin hem gözetleyen hem gözetlenen önelere dönüşmesine yol açmaktadır (Andrejevic, 2020).

Foucault’ya göre, özgürlük “Aydınlanma Çağı”nın keşiflerinden biridir. Diğer bir keşif ise “disiplin”dir. Bu keşiflerle birlikte modern toplum bir anlamda “gözetim” ve “disiplin”in yönettiği bir toplum haline gelmiştir. Foucault’un etkili bir biçimde ortaya koyduğu gözetim kavramı “kişi veya kişilerin iletişim ya da eylemlerinin düzenli olarak izlenmesi ya da araştırılması” anlamına gelmektedir (Bogdanoski, 2013). Gözetim kavramı, son dönemde, internet ve bilgi teknolojilerinin gelişim süreçleri ile birlikte ayrı bir önem kazanmıştır. Bu teknolojiler elde edilebilen kişisel bilgilerin miktarını sürekli arttırmaktadır. Enformasyon teknolojileri sayesinde çok kalabalık olan kitleler, izleyenler görünmeden ya da bilinmeden izlenebilir hale getirmiştir. Ayrıca enformasyon teknolojileriyle birlikte eskisinden farklı olarak devasa sayıda bilgi de saklanılabilmektedir. Günümüzde kullanılan teknolojiler Bentham’ın Panopticon’unun bir aracı haline dönüşmüştür (Marx, 2016). Gözetim toplumu kavramı bu görüşlerden hareketle Gary T. Marx tarafından ortaya atılmıştır. Marx’a göre gözetim toplumunda toplumun

denetlenmesinin önündeki tüm engeller bilgisayar teknolojileriyle yıkılmıştır. İnternet teknolojileri gözetim potansiyelini ve kalitesini sürekli artırmaktadır. Marx'a göre artık her birimiz gözetim toplumunda yaşıyoruz ve bugüne kadar geline süreçte bireysel gizlilikler tehdit altında bulunuyor. Geline son noktada ise gözetim toplumu bundan daha büyük bir tehdit ile karşı karşıya: Gözetim toplumunda yaşayan bireyler artık gizliliğin ihlal edilmesini bir tehdit olarak görmüyor.

Stalk Kültürü: Sessiz İzleme ve İletişimde Asimetrik Güç

Dijital gözetim toplumunda *stalk* artık marjinal bir davranış değil, ilişkilerin yönetiminde yaygın bir strateji hâline gelmiştir. Araştırmalar, bireylerin partnerlerini, arkadaşlarını ve aile üyelerini günlük dijital ipuçları üzerinden takip ederek iletişimde güç dengelerini bu bilgilerle kurduklarını göstermektedir (Tokunaga, 2020a). Bu yeni iletişim biçimi, bireylerin mahremiyet algısını dönüştürmekte; "herkesin herkes hakkında her şeyi bilmesi" olgusu dijital çağın yeni normu hâline gelmektedir. Böylece gözetim, yalnızca dışsal bir baskı değil, bireylerin karşılıklı ilişkilerinin doğal bir parçası hâline gelmiştir (Lyon, 2021).

Stalk davranışlarının yaygınlaşmasının bir diğer nedeni, platformların takip etmeyi kolaylaştıracak şekilde tasarlanmış olmasıdır. Instagram'da "etiketlenen fotoğraflar", TikTok'ta kullanıcıların "favoriler" listesi, Twitter'da "takip edilenler" kategorisi veya LinkedIn'de "profilinizi kim görüntüledi" bildirimleri, bireylerin birbirleri hakkında sürekli bilgi edinmesini hem mümkün hem de teşvik edici hâle getirmektedir. Böylece gözetleme yalnızca romantik ilişkilerde değil, iş yaşamı, arkadaşlık ilişkileri ve aile bağlarında da görünmez bir kontrol aracına dönüşmektedir. Bu durum, dijital çağda mahremiyetin artık bireysel bir hak olmaktan çok, platformların sunduğu izin düzeyine bağlı bir ayrıcalık olduğunu göstermektedir (boyd, 2014).

Sonuç

Bu bölümde modern, postmodern ve dijital toplum tartışmaları üzerinden iletişimde yaşanan dönüşüm analiz edilmiş; geleneksel ziyaret kültüründen dijital sessiz izleme pratiklerine geçişin ideolojik, teknolojik ve toplumsal temelleri ortaya konulmuştur. Çalışmanın bulguları, iletişim davranışlarının dönüşümünün yalnızca teknolojik yeniliklerle açıklanamayacağını; modernliğin rasyonalite ve denetim geleneği, postmodernliğin parçalanmış özne ve belirsizlik vurgusu ile dijital kapitalizmin gözetim mantığının bir araya geldiği çift yönlü bir ideolojik zeminden beslendiğini göstermektedir.

Analizler, sosyal medya platformlarının sunduğu mikro-gözetim imkânlarının bireyler arası ilişkilerde yeni bir asimetrik güç alanı yarattığını ortaya koymaktadır. Geleneksel toplumda izin ve karşılıklılık temelli işleyen ziyaret pratikleri, dijital toplumda rıza gerektirmeyen sessiz izleme davranışlarına evrilmiş; böylece iletişim, görünürlüğün gönüllü olduğu fakat kontrolün eşitsiz biçimde dağıldığı yeni bir düzene taşınmıştır. Bu dönüşüm, yalnızca bireysel etkileşimleri değil, mahremiyet algısını, toplumsal normları ve güç ilişkilerini yeniden şekillendirmektedir.

Çalışmanın özgün katkısı, modern-postmodern tartışmalarını dijital gözetim pratikleriyle ilişkilendirerek, stalk davranışını yalnızca bireysel bir merak ya da patolojik bir eğilim olarak değil, dijital kapitalizmin ürettiği yapısal bir iletişim formu olarak kavramsallaştırmasıdır. Çalışma ayrıca, geleneksel ziyaret kültürü metaforu üzerinden iletişimdeki tarihsel kopuşu görünür kılarak, dijital çağda ilişkisel normların nasıl yeniden kurulduğuna dair çok katmanlı bir okuma sunmaktadır.

Bu bağlamda çalışma, dijital toplumda iletişimin geleceğine ilişkin önemli tartışmaların kapısını aralamaktadır: Sosyal medya tasarımları asimetrik gözetimi daha da derinleştirecek midir? Bireyler stalk davranışını yeni bir norm olarak içselleştirdikçe mahremiyet kavramı nasıl dönüşecektir? Dijital platformların ekonomik modeli, gözetimi daha görünmez ve kaçınılmaz kılacak mıdır? Bu sorular, ileride yapılacak ampirik araştırmalar için önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma modernleşme düşüncesinin mirasını, postmodern parçalanmayı ve dijital kapitalizmin gözetim boyutlarını birlikte ele alarak iletişimdeki dönüşümü açıklayan bütüncül bir kuramsal model önermektedir. Bu bütüncül yaklaşım, dijital çağın iletişim sorunlarını anlamak için yalnızca teknolojiyi değil, aynı zamanda ideoloji, kültür, güç ve toplumsal yapıyı içeren geniş bir perspektifin zorunlu olduğunu göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Andrejevic, M. (2020). *Automated media*. Routledge.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Polity.
- Bauman, Z. (2001). *Community: Seeking safety in an insecure world*. Polity.
- Bishop, S. (2020). Algorithmic experts: Selling algorithmic lore on YouTube *Social Media + Society*, 6(1), 1–11. <https://doi.org/10.1177/2056305120916182>
- Bocock, R. (1997). *Tüketim* (İ. Kutluk, Çev.). Dost Kitabevi.
- Bogdanoski, M. (2013). Surveillance and society: Issues and challenges. *International Journal of Social Sciences*, 2(1), 41–48.
- Boyd, D. (2014). *It's complicated: The social lives of networked teens*. Yale University Press.
- Bucher, T. (2018). *If... then: Algorithmic power and politics*. Oxford University Press.
- Büchi, M. (2021). Digital well-being: A conceptual framework. *New Media & Society*, 23(7), 1994–2012.
- Calhoun, C., Gerteis, J., Moody, J., Pfaff, S., & Virk, I. (2012). *Classical sociological theory* (3rd ed.). Wiley-Blackwell.
- Chua, T. H. H., & Chang, L. (2016). Follow me and like my beautiful selfies: Singapore teenage girls' engagement in self-presentation and peer comparison on social media. *Computers in Human Behavior*, 55, 190–197. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.09.011>
- Doyuran, Ş. (2013). *Postmodernizm*. Literatür Yayıncılık.
- Eisenstadt, S. N. (2000). Multiple modernities. *Daedalus*, 129(1), 1–29.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison*. Vintage Books.
- Foucault, M. (1982). The subject and power. *Critical Inquiry*, 8(4), 777–795.
- Foucault, M. (1997). What is Enlightenment? In P. Rabinow (Ed.), *Ethics: Subjectivity and truth* (pp. 303–320). New Press.
- Fuchs, C. (2021). *Social media: A critical introduction* (3rd ed.). Sage.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Polity Press.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity*. Polity Press.
- Giddens, A. (1994). *Modernity and its consequences*. Polity Press.
- Harvey, D. (1989). *The condition of postmodernity*. Wiley-Blackwell.
- Heywood, A. (2009). *Siyasi ideolojiler* (M. Yılmaz, Çev.). Adres Yayınları.
- Jung, D. (1995). *Sosyolojik düşüncenin temelleri*.
- Kant, I. (2009). *What is Enlightenment?* (T. Abbott, Trans.). Penguin. (Original work published 1784)
- Kızılçelik, S. (1996). *Modernleşme*. Birey Yayıncılık.
- Lobato, R., & Meese, J. (2021). *Geoblocking and global video culture*. MIT Press.
- Lyon, D. (2021). *Pandemic surveillance*. Polity Press.
- Marcuse, H. (2013). *One-dimensional man*. Routledge.
- Marwick, A. E. (2021). *The public domain: Surveillance, visibility, and social media*. Yale University Press.
- Marx, G. T. (2016). *Windows into the soul: Surveillance and society in an age of high technology*. University of Chicago Press.

Marx, K. (2018). *1844 el yazmaları: Ekonomi politik ve felsefe* (K. Somer, Çev.). Yordam Kitap. (Orijinal çalışma 1844).

Nietzsche, F. (1998). *On the genealogy of morality* (M. Clark & A. J. Swensen, Trans.). Hackett. (Original work published 1887)

Özcan, A. (2007). Postmodernite kavramı. *Felsefe Dünyası*, 45, 260–275.

Öztürk, İ. (2019). Postmodernizmin örgütteki insan davranışlarına yansıması. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 5(1), 91–100.

Polanyi, K. (2006). *Büyük dönüşüm* (A. Buğra, Çev.). İletişim Yayınları. (Original work published 1944)

Simmel, G., & Wolff, K. H. (1950). *The sociology of Georg Simmel*. Free Press.

Tokunaga, R. S. (2020a). A review of cyberstalking research. *Aggression and Violent Behavior*, 50, 101343.

Tokunaga, R. S., & Aune, K. S. (2020b). Cyberstalking and related behaviors. *Journal of Interpersonal Violence*, 35(17–18), 3297–3319.

Turkle, S. (2022). *The empathy diaries: A memoir*. Penguin.

Zuboff, S. (2020). *The age of surveillance capitalism*. PublicAffairs.